

LUDMILA STUHLÍKOVÁ

K NĚKTERÝM OTÁZKÁM SPOLEČENSKÉ FUNKCE RODINNÉ VÝCHOVY

Rodina tvoří základní buňku společnosti. Je sociální skupinou založenou na sňatku nebo příbuzenství, má svůj vnitřní systém, podle něhož je organizován společný život, je charakterizována příbuzenskými svazky, vzájemnou morální a ekonomickou odpovědností, matefskými a otcovskými instinkty a vědomím potřeby fyzické a duševní reprodukce obyvatelstva. Rodina je společností zodpovědná za výchovu nové generace. Tento fakt je zakotven v Zákonu o rodině ze dne 4. prosince 1963, kde jsou zformulovány v č. 94 Sb. tyto základní zásady: I — „Manželství v naší společnosti spočívá na pevných citových vztazích mezi mužem a ženou. Jsou si navzájem rovni. Hlavním společenským účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.“

II — „Rodina založená manželstvím je základním článkem naší společnosti, která všestranně chrání rodinné vztahy.“

Výchovná funkce rodiny je vedle funkce biologické a psychické¹ jednou z nejdůležitějších v celém procesu výstavby socialistické společnosti.

Nejstarší teorií manželství a rodiny je nevědecká nábožensko-teologická teorie, která v podstatě prohlašuje, že manželství a rodina pocházejí od boha, že jsou posvátné a tím nedotknutelné. Neprocházejí žádným vývojem, jsou neměnné a rozvrat rodiny by znamenal i rozvrat celé společnosti.

Současní buržoazní teoretikové ve Spojených státech a západní Evropě chápou rodinu a manželství jen jako biologický jev — jako produkt pohlavního instinktu, rozmnožování a pudové lásky k potomstvu. Kdyby bylo manželství a rodina skutečně produktem instinktů, jako je tomu u zvířat, musel by být tento svazek neměnný. My však víme, že prochází vývojovými změnami v souvislosti se změnami společenskými a ekonomickými. Člověk není jen biologickou, ale především společenskou a sociálně biologickou bytostí. Tento fakt se projevuje v celém životě člověka, tedy i v manželských a rodinných vztazích. Buržoazní teoretikové nemohou rovněž popřít skutečnost, že manželství a rodina mají historický charakter.

¹ Ludovít Bakoš a kol., Teória výchovy, SPN, Bratislava 1968, str. 219.

Manželství a rodina vznikly z objektivních společenských potřeb — to je jediná vědecká teorie jejich vzniku. Obojí jsou produktem společnosti na určitém historickém stupni jejího vývoje. Jsou tedy sociálním jevem. Přesto se však manželství a rodina odlišují od všech ostatních sociálních jevů společnosti — a to přírodně biologickým prvkem pohlavních vztahů — instinktem mateřství a otcovství. Manželství a rodina nemohou být produktem pudů, protože k jejich uspokojení není rodina nutná.

Každá společensko ekonomická formace má vlastní organizaci a formy manželství a rodiny i charakter jejich působnosti. Síla, která způsobuje změny forem manželství a rodiny, je ekonomická základna dané společnosti. Mění se tak jejich struktura i charakter jejich působnosti. Avšak ne vždy a ne hned se určitý společenský řád odrazí v rodinném uspořádání. Ekonomické poměry zpravidla předbíhají nový způsob života.² Na vývoj manželství a rodiny mají velký vliv všechny složky společenské nadstavby — stát, politika, právo, náboženství, morálka. Stejně tak, jako se charakter společnosti odráží v rodině, stává se i ona zrcadlem společnosti tím, že odráží její strukturu a podstatu.

Sociální prostředí, ve kterém člověk žije v době, kdy se nezabývá výrobní a společenskou činností, tvoří tzv. způsob lidského života. Je organickou součástí společenského života lidí. V jeho podmínkách člověk nejen odpočívá, ale zároveň uspokojuje své materiální a duševní potřeby. S jejich uspokojováním je bezprostředně spjat způsob životního stylu. Životní styl má velký význam pro rodinu, protože na něm závisí její štěstí, vývoj a splnění jejího společenského poslání. Každá společnost má svůj vlastní životní styl. V socialistické společnosti, kde neexistují sociální kontrasty, hovoříme o novém životním stylu, založeném na sociální a národnostní rovnosti lidí, na rovnoprávnosti pohlaví, vztazích vzájemné spolupráce a přátelství. Cílem socialistické společnosti je vytvoření takového životního stylu, který umožňuje všestranný rozvoj osobnosti každého člověka. Tomuto životnímu stylu se podřizuje také rodinná výchova.

Rodina je první trvalý a přirozený kolektiv.³ Karel Marx a Bedřich Engels označili rodinu za jeden ze základních momentů utváření lidských dějin pro její úlohu reprodukce a produkce bezprostředního života. Vývojový stupeň práce a vývojový stupeň rodiny pokládali za dva základní momenty, které formují společenské vztahy. Objasnění vzájemné závislosti těchto dvou faktorů, které působí od samého počátku lidských dějin, vysvětluje i základní změny ve formách rodiny. B. Engels ve své studii „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“⁴ vědecky dokázal, že rodina a manželství prošly dlouhodobým vývojem a měnily se s vývojem a změnami ve společnosti. Rodina tedy je produktem dějinného vývoje.⁵ Jednotlivým obdobím lidského vývoje odpovídají různé typy manželství. Pro divočství je to skupinové manželství, pro barbarství párové manželství a pro civilizaci monogamie. Naši dávní předkové se sdružovali ve stádech,

² Martin Marušiak, Rodina a manželství, Svobodné slovo, Praha 1964, str. 20.

³ Eberhard Mannschatz, Einführung in die sozialistische Familienerziehung, Berlin 1971, Volk u. Wissen, str. 14.

⁴ Bedřich Engels, Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Rudé Právo, Praha 1967.

⁵ Marx, Engels, Vybrané spisy II, SNPL 1954, str. 238.

kde byla naprostá volnost pohlavních styků. Rodina tedy ještě neexistovala. Stádo vystřídala prvobytně pospolná společnost ve formě matriarchátu, z něhož vznikla první forma manželství — skupinové manželství. Každý z manželů zde žil a patřil ke svému rodu, děti však znaly pouze matku a stávaly se členy jejího rodu. Matriarchát znamenal docenění práce ženy — žena se stávala váženější a její práce efektivnější. V rámci matriarchátu pak vznikla další nová forma manželství a rodiny — párové manželství. Počátky rodinné výchovy už spadají do tohoto období. Muž bydlel v rodu své manželky, avšak děti patřily opět k rodu své matky. Základní jednotkou společnosti byl stále rod. Rodina tehdy ještě nebyla hospodářskou buňkou společnosti. Při přechodu od matriarchátu k patriarchátu dochází ke vzniku monogamie. Jejím základem jsou hluboké společenské a ekonomické změny, hlavně však vznik soukromého vlastnictví. Individuální monogamní rodina vznikla po rozpadu prvobytně pospolné společnosti. Poprvé v dějinách se utváří ekonomická buňka společnosti, v níž se stává vůdčí silou muž a žena je mu plně podřízena. Tak dochází ke vzniku patriarchální rodiny. Je typická pro období rozpadu prvobytně pospolné společnosti a znamená současně počátek třídní společnosti. Patriarchální rodina je první formou rodiny, která není založena na přirozených podmínkách, nýbrž je určována hospodářskými podmínkami — soukromým vlastnictvím. Tato forma rodiny a rodinných vztahů na základě moci muže nad ženou a dětmi přetrvala dlouhá staletí a přežila od otrokářství přes období feudalismu až po kapitalismus.

Posledním typem monogamie založené na soukromém vlastnictví je buržoazní manželství a rodina. V kapitalistické společnosti se však vytváří zcela nový typ monogamie — proletářské manželství a rodina. Základy proletářských manželských vztahů tvoří osobní vlastnosti manželů, vzájemná sympatie a oboustranná láska.

Teprve socialistický společenský řád likviduje všechny formy soukromého vlastnictví a s tím i formy společenských vztahů založených na jeho základě. Vzniká monogamie socialistického typu. Monogamie v socialismu nejenže nezanikne, ale, jak říká B. Engels, naplno se uskuteční. Úvahy o tom, že se bude význam rodiny v budoucnosti stále snižovat, nevycházejí z objektivních zájmů a potřeb rozvinuté socialistické společnosti, ale jsou v rozporu s jejím cílem. Proto plně platí slova pronesená na XXII. sjezdu KSSS: „Nemají vůbec pravdu ti, kteří tvrdí, že význam rodiny při přechodu ke komunismu klesá a časem úplně zanikne. Ve skutečnosti se za komunismu rodina upevní, rodinné vztahy se definitivně očistí od hmotných spekulací a dosáhnou nejvyšší čistoty a pevnosti...“

Ekonomickým základem rodiny je v socialistické společnosti společenské vlastnictví výrobních prostředků a společensky prospěšná práce všech členů rodiny. Dalšími předpoklady jsou: zánik vykořisťovatelského státu a zrušení práva uplatňujícího toto zotročení, vytvoření socialistického způsobu výroby a rozvoj socialistických společenských vztahů, likvidace tříd zainteresovaných na zotročení a diskriminaci ženy, rovnoprávnost žen a mužů v oblasti společenské výroby, jejich zapojení do společensko politického života, získání jejich ekonomické nezávislosti a v neposlední řadě rovněž nová socialistická morálka. Socialistická rodina je dobrovolné spojení mezi mužem a ženou na základě lásky, přátelství, vzájemné úcty

a rovnosti osobních i společenských zájmů. Stále více se prolíná rodinný způsob života se společenským životem, roste význam duchovní sféry rodinného života a žena má stejná práva v sociálních i politických vztazích jako muž. Stále však je rodina do určité míry hospodářskou jednotkou. Proto skutečné osvobození ženy nastane, až bude domácí hospodářství nahrazeno socialistickým.⁶

Socialistická společnost usiluje o to, aby se základem všech vztahů v rodině, v manželství a hlavně ve výchově dětí stala socialistická morálka. Rodiče jsou zodpovědní za všestranný duševní i tělesný rozvoj svých dětí a zvláště za jejich řádnou výchovu tak, aby jednota zájmů rodiny a společnosti byla upevňována.⁷ To souvisí s celkovou politikou socialistického státu, která vychází z předpokladu, že jen stabilizovaná a světonázorově vyhraněná rodina může splnit ty úkoly, které staví před současníky epocha budování vyspělé společnosti.⁸

Socialistická rodina prošla určitými vývojovými změnami. Zatímco funkce hospodářská, právní, ochranná a rekreační ustupují stále více do pozadí, za nejdůležitější pokládáme v současné době tyto funkce: biologickou (pohlavní život muže a ženy), reprodukční (plození nového pokolení), psychologickou (duševní souhra, partnerství mezi mužem a ženou) a výchovnou (formování osobnosti dítěte v souladu s obecnými cíli výchovy).⁹

Výchovná funkce rodiny ve srovnání s ostatními funkcemi se jeví jako relativně stabilnější, zachovává se i potom, kdy více jejich funkcí přešlo na společnost. Hlavní funkcí rodiny je výchova dětí zabezpečující jejich správný tělesný a duševní vývoj a všestrannou přípravu pro život ve společnosti. Vedle školy je rodina pro člověka nejdůležitější výchovnou institucí. V rodinném prostředí tráví dítě nejvíce času. Intenzita výchovných vlivů je umocněna vzájemnými citovými vztahy mezi jednotlivými členy rodiny. Rodinná atmosféra ovlivňuje proces formování dětské osobnosti. Na výchově v rodině záleží, jaké předpoklady u dítěte vytvoří pro jeho zařazení do společenského života, ale i pro jeho osobní štěstí a spokojenost. To je také jeden z důvodů, proč se v socialistické společnosti přikládá rodině a manželství takový význam. Rodina je základ, na němž dítě staví a z něhož po celý život nepřestává čerpat. Výchovná funkce rodiny bude mít s přechodem ke komunismu stále větší význam vzhledem ke stupňování požadavků na úroveň vzdělání a na úroveň morálně charakterových vlastností lidí.

Výchovné působení rodiny na jedince se odehrává buď přímo, nebo nepřímo, tj. prostřednictvím rodinného klimatu. Přímé výchovné působení je charakterizováno tím, že rodiče a sourozenci dítěte soustavně a cílevědomě vychovávají a pečují o jeho tělesný a duševní vývoj. Při nepřímém výchovném působení dítě bezděčně vstřebává společenské prostředí v rodině, nepřímo působí rovněž rodinná atmosféra a její obsah. Tyto faktory se odrážejí v psychice dítěte a formují jeho duševní vývoj. Základními podmín-

⁶ V. I. Lenin, Spisy, sv. 29, Praha 1955, str. 423.

⁷ Zákon o rodině a s ním súvisiace predpisy, Obzor, Bratislava 1974, str. 37.

⁸ Jiřina Máchová, Duševní hygiena rodinného života, Avicenum Praha 1974, str. 190.

⁹ U různých autorů se setkáváme s rozdílnými přístupy v chápání funkce rodiny. Viz Senta Radvanová, O rodině, manželství a dětech, Panorama Praha 1977, str. 7., Ludovít Bakoš, op. cit. str. 219.

kami pro výchovu v rodině jsou: pracovní atmosféra, družné vztahy mezi členy rodiny, zodpovědnost za výchovu dětí, chápání cílů a úloh komunistické výchovy; autorita rodičů a kladný příklad starších členů rodiny; plnění pedagogických pokynů a rad ze strany školy, podpora autority rodičů; jednota požadavků otce, matky a jiných členů rodiny na dítě. Rodina plní také důležitou úlohu v uspokojování hmotých potřeb, to znamená, že musí vychovávat i k přiměřeným přirozeným potřebám člověka.

Značný význam mají rovněž vzájemné vztahy rodičů. Vztahy mezi mužem a ženou determinují celý obsah rodinného života, vytvářejí rodinnou atmosféru. Říkáme, že rodinné prostředí je mostem, po kterém člověk přejde do společenského života. Proto jsou vzájemné vztahy rodičů závažným činitelem hlavně u dětí předškolního a mladšího školního věku. Tím, že dítě napodobuje chování a jednání rodičů, učí se také formovat své vztahy k lidem, a ke společnosti vůbec.

Rodiče, kteří plně chápou odpovědnost za osud svých dětí, by měli aktivně pomáhat v souladu se školou a působením celé společnosti k tomu, aby děti pochopily perspektivy budování socialistické společnosti a aby se ho také aktivně účastnily. Největší odměnou bude těmto mladým lidem jejich vlastní rozvoj v souladu s ušlechtilými ideály socialistické společnosti a socialistického člověka.

ОБЩЕСТВЕННАЯ ФУНКЦИЯ ВОСПИТАНИЯ В СЕМЬЕ

Семья образует основную ячейку общества. Она представляет первый прочный естественный коллектив. Семья возникла из объективных общественных потребностей. Социалистическое общество стремится к тому, чтобы основой всех взаимоотношений в семье и в воспитании детей стала социалистическая мораль. Родители должны были бы активно помогать обществу при воздействии на молодежь.

DIE GESELLSCHAFTLICHE FUNKTION DER FAMILIENERZIEHUNG

Die Familie bildet eine Grundzelle der Gesellschaft. Sie ist das erste und dauerhafte Kollektiv, das natürliche und das grundlegende Kollektiv. Die Familie ist infolge der objektiven gesellschaftlichen Bedürfnisse entstanden. Die sozialistische Gesellschaft strebt danach, die sozialistische Moral zu einem Grund aller Beziehungen in der Familie und in der Erziehung der Kinder zu machen. Die Eltern sollten der Gesellschaft in der Wirkung an die Jugend aktiv beihilflich sein.

